

19. YÜZYIL ORTALARINDA PANSLAVİZM VE RUSYA

Yrd.Doç.Dr. Mithat AYDIN*

ÖZET

19. yüzyılın başlarında, Rusya dışındaki Slavlar arasında edebi-kültürel bir hareket olarak ortaya ökenden gelen Slav halkların kültürel ve siyasal birliğini ifade etmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasal yönü gittikçe öne çıkan Panslavizm, 1870'lerde Avrupa kamuoyunda "*Rusya'nın öncülüğünde bütün Slavların birleşmesi*" olarak algılanmıştır. Panslavizm'in Rus devleti ve toplumu tarafından benimsenmesi ise Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarıdır. Bu yıllarda Rus çıkarları ve Avrupa karşıtlığı, Rus panslavitleri ile Rus kamuoyu arasında bir duygu birliği meydana getirmiş; bu ise Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın, Avrupa ve Balkanlardaki nüfuzünçikan Panslavizm, aynı ku devam ettirmesi ve geliştirmesi açısından Panslavizm'i Rusya'nın gündemine taşımıştır. 1854 yılında Rusya'da ilk kez resmi olmayan bir şekilde örgütlenme imkanı bulan Panslavizm, 1858'de kurulan Moscow Slavic Benevolent Committee (Moskova Slav Yardım Komitesi)'nin Rus yönetimi tarafından tanınmasıyla resmi nitelik kazanmıştır. Bu Slav örgütlenmesi, Panslavizm'in Rusya'da gelişmesine önemli ölçüde zemin hazırlayacaktır. Fakat, bu dönemde Panslavizm'in, Ruslaştırılmayı öngören Panrusizm'e doğru kaydığını söyleyebiliriz. Bununla beraber; Rusya, Avrupa Büyük Devletleriyle, özellikle de Avusturya ile çıkar çatışmasına girmek istemediği için Panslavizm'i açıktan açığa politik bir malzeme haline getirmekten çekinmiştir. Ancak Rusya'da geniş kesimlerce desteklenen ve korunan Panslavizm, daha çok Osmanlı Balkanlarını hedef almış ve Balkanların Osmanlı egemenliğinden çıkışında büyük rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Panslavizm, Slav Birliği, Moskova Slav Yardım Komitesi, Slav Etnografik Sergisi

ABSTRACT

At the beginning of the 19th century Panslavism, which occurred among Slavs who are out of Russia as a literal-cultural movement, means cultural and political union of Slavs who come from the same origin. After second half of the 19th century Panslavism which developed based on politic aspect, was understood as "union of all Slavs under the Russia" in the public opinion of Europe in 1870's. Panslavism was accepted by Russia government and Russian society during Crimean War (1853-1856). In these years Russian interests and European opposition caused the unity of sense among the Russians panslavists and Russian public opinion. The situation proposed for the agenda of Russia as maintenance and development of Russian influence on Europe and Balkans based on Panslavism after Crimean War. Although in 1854 the first time Panslavism was organised unofficially in Russia, in 1858 when Russian government accepted the establishment of Moscow Slavic Benevolent Committee, Panslavism the first time became an official movement. This Slavic organisation caused an important development for Panslavism in Russia. However in this time, it can be said that Panslavism went toward Panrussianism which was known as russianization. In order not to have an interest conflict with European Countries especially with Austria, Russia avoided using Panslavism as a political material. Nonetheless Panslavism, which is supported and protected by a large number of people in Russia, focused on diffusing over Ottoman Balkans and it played a big role for the lose of the Balkans from the Ottoman Empire.

Keywords: Panslavism, Slavic Union, Moscow Slavic Benevolent Committee, Slavonic Ethnographic Exhibition.

GİRİŞ

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak etnik geçmişinin kabul edilmesini ve bu Slavlar arasında kültürel ve siyasal birlik sağlanmasını amaçlayan bir hareket olarak 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın ortalarından sonra gelişmeye başlayan Panslavizm, 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasal çevrelerinde Slav ırkına mensup kavimlerin Rusya'nın yönetiminde birleşmesi olarak algılanmıştır. İlk olarak Panslavizm tabirini 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel kullanmıştır. J. Herkel, Panslavizm'i Slav dili üzerine Latince kaleme aldığı bir eserinde kullanarak ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasal bir terim olarak ele alınmasına yol açmıştır. Söz konusu eserinde Herkel, Panslavizm'i edebi- ilmi manada bütün Slav

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı etkileşimi olarak ele alırken, siyasi alanda ise bütün Slav kavimlerinin büyük bir devlet halinde birleşmeleri olarak ifade etmiştir.¹

Panslav düşünce, başlangıçta Rusya dışında, daha ziyade Avusturya-Alman egemenliği altında bulunan Slav halklar arasında edebi ve felsefi bir akım olarak doğup gelişmiştir. Özellikle Çekler ve Slovaklar bu akımın gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Çek alimlerden P.Janko Šafarik (1795-1861)'in arkeoloji ve tarih sahasında "Slav menşei" ile ilgili olan çalışmaları,² Slovak yazar Herkel'in Slav diline ilişkin yazıları, Çek ve Slovak milli kültürünün gelişimine ve "Slavcılık"³ düşüncesine önemli etki yapmıştır. Aynı şekilde Herkel gibi, Çek tarihçi Palacky ile yine Çek şair Kollar (1793-1852)⁴ de Çek milli hareketi ve Slavcılık akımı üzerinde benzer etkide bulunmuşlardır. Palacky, diğerlerinden farklı olarak, Habsburg topraklarında kurulması düşünülen İmparatorluğa bağlı, ancak özerk bir federasyon formüle ederek Panslav anlayışın siyasi yönünü ön plana çıkarmıştır.⁵ Aynı zamanda Slav edebiyatı üzerine yayınları ve çalışmalarıyla ün kazanan Joseph Dobrowsky (1753-1829) de Slavcılık düşüncesinin gelişimi açısından ayrıca zikredilmelidir.

Çeklerin ulusal uyanışında önemli bir yere sahip bulunan şahsiyetlerden biri de Karel Havlicek (1821-1856)'tir. Havlicek de Palacky gibi, Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan Çeklerin idari muhtariyete sahip bulunduğu bir federasyon formüle etmekteydi. Bununla beraber Havlicek, o dönemdeki pek çok panslavistin aksine, Rusya'nın diğer Slav milletlere öncülük edecek potansiyele sahip bulunmadığına ve Slav milletler arasında siyasi bir birleşmenin mümkün olmadığına inanmakta idi. Bu inancını, başta Rusya olmak üzere Slav ülkelerine yaptığı seyahatlerdeki gözlemlerine dayandırmaktaydı.⁶ Böylece; Havlicek, Çekleri gerçekleşmesi mümkün olmayan rüyadan uzaklaştırarak gerçekçiliği telkin etmiş, sonraki yıllarda Çekleri ölçsüz tahrikler içine düşmekten korumuştur.⁷

Diğer taraftan Katolik ve Protestan Slavların birleşmesi gerektiğine inanan çok sayıda şiiir, makale ve çıkardığı edebiyat dergisindeki yazılarıyla aktif bir şekilde çalışan Ludevít Stur (1815-1856) ile Mihal Miloslaw Hodza (1811-1870), Libtovsk S. Mikulas, Papaz Joseph Miloslaw Hurban

¹ Akdes Nimet KURAT, "Panslavizm", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c.XI, sa.2-4, Ankara 1953, s.242.

² Šafarik'in 1826 yılında yayınladığı "Slavların Dilleri ve Edebiyat Tarihi" adlı eseri ile 1837'deki "Slav Antikleri", bilinen iki önemli çalışmasıdır. Profesör Kohn'a göre söz konusu eserler, Šafarik'i şöhrete ulaştırmıştır. Hans KOHN, **Pan-Slavism-Its History and Ideology**, University of Notre Dame Press, Indiana, 1953, s.13. Bu eserin Fransızca çevirisi Ağâh Oktay Güner tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır (Hans KOHN, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Ağâh Oktay Güner, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1983). Biz her iki eserden de karşılaştırmalı olarak yararlanmayı uygun bulduk.

³ "Slavcılık (Slavophil)" tabiri, I. Alexander zamanında Rusya'da yüksek devlet kademelerinde görev alan Şişkov adında birinin eski kilise Slavcasına ilgi duyması ve bu dili hayata geçirmek istemesinden dolayı kendisi için söylenen "Slavcı (Slavofil)" adından ortaya çıkmıştır. O sıralarda siyasi bir anlamı bulunmayan bu terim, sadece eski Slav harfi, yazısı ve tabirlerini Rusça'nın yerine kullanmak isteyenleri ifade etmiştir. Ancak daha sonra Rusya dışındaki bütün Slavların Rusya'nın himayesinde birleştirilmesini amaçlayan hareketin adı olarak kullanılmıştır. A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.252-253.

⁴ Kollar'ın Slav dünyasında adından bahsettirmesi, 1824 yılında Budapeşte'de Lutherci Slovak kilisesi papazı olduğu bir sırada yayınladığı "Slav Kızı" adlı şiiir kitabıyla olmuştur. Slav vatan severlik ruhunu yeni kuşaklara aktarmayı kendine görev sayan Kollar, Slav halklarının tarihi geçmişine inerek geleceğe ilişkin ümit ve beklentilerini romantik bir tarzda işlemiş., bu yöndeki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: "*Şu gerçektir ki bizler geç kaldık, fakat bu gecikme bizim gençliğimizdendir...Bu da bir asırdır. Slav med-ceziri yükselecek ve mevcut sınırlarını aşacaktır. Slav dili dünyanın dört bir yanında ses verecek ve rakip dudaklar onu söyleyecektir. Slavların teşebbüsü ile bilim gelişecek ve onlar Sein'in kıyısından Elbe'ye kadar yayılacaktır...Ah! niçin ben Slav hakimiyetinin gerçekleşeceği o büyük çağda doğmadım! Acaba ben tabutumdan ona saygımı sunmak için çikabilir miyim?"* Kohn, **Pan-Slavism.**, s.15.

⁵ Yuluğ Tekin KURAT, "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlardaki Pan-Slavizm ve Pan-Ortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, 15-17 Ekim 1997, Ankara 1999, s.175.

⁶ Kohn, **Pan-Slavism.**, s.26-27.

⁷ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s. 253.

(1817-1888) gibi şahsiyetler, Slovak-Slav kültür dirilişinin liderleri olmakla beraber 1848 ihtilallerinde halkın sözcüsü konumunda idiler.⁸

Gerek Slav halklar arasındaki ulusal şuurun uyanması ve genişlik kazanmasında, gerekse Slav çalışmalarının genişlik kazanmasında Alman alimlerinin ayrı bir yerinin bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hatta; Kurat'a göre "Panslavizm" hareketi, Alman tarihçi, dilci ve fikir adamlarının hazırladıkları esaslar üzerinde meydana gelmiştir.⁹ Alman alimleri arasında August Ludwing von Schlözer (1735-1809) ile Johann Gottfried von Herder (1744-1803), öne çıkanlardan ikisi idi. Bu iki Alman alimden Schlözer, Rus dili ve tarihi üzerinde dikkate değer araştırmalar yapmış, Slav halklarının tarihi, menşei ve birliği meselelerine eğilmiştir.¹⁰ Herder ise Slav halklar için hümanizm ideallerini hareket noktası kabul ederek, Rusya'nın geleceğe hükmeden egemen bir güç olacağını düşünmüştür. Bununla beraber Herder, Slavların hümanist terbiye ve eğitimden geçmesi sonucunda insanlık için büyük bir potansiyel oluşturacağına da inanmıştır. Daha çok Slav folklor-edebiyatı sahasında araştırmalar yapan Herder, verdiği eserler ve ileri sürdüğü görüşlerle Slav alimlerine ilham kaynağı olmuştur.

Slav memleketlerinde gelişmekte olan milli uyanış ve kültürel birikim, 19. Yüzyıl ortalarına doğru Panslavizm'i siyasi platforma çekmiş ve panslavistlerin bir araya gelerek daha aktif bir şekilde çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Bunun en belirgin göstergeleri, 1840 yılında Çek panslavistlerinin, Avusturya sınırı içinde ve batıdaki liberal-politik haklara kavuşma yönünde cereyan eden eylemlere katılarak hareketi yönlendirmeleri¹¹ ve 1848 Martında Prag'da hemen hemen bütün panslavistlerin iştirak ettiği bir kongrenin yapılmış olması idi. Çek tarihçisi Palacky'nin başkanlığını yaptığı, Şafarik, Wuk Karaciç, papaz Miroladow, anarşist Bakunin gibi dikkate değer panslavistlerin katıldığı Prag Kongresi'nin en önemli amaçlarından biri Slav kavimleri arasında sürekli iyi ilişkiler kurmak, diğeri ise Frankfurt Meclisi'ne karşı alınacak tedbirler - yani Slavlardan Avusturya ve Macaristan'a tabi olacakların hukuki statüsü meselesi - idi. Kongre müzakereleri esnasında Slav kavimlerini ilgilendiren pek çok siyasi ve kültürel problemler üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Avusturya ve Macaristan topraklarında oturan Slavların Almanlar ve Macarlarla aynı hakları elde etmeleri gerektiği konusunda bütün kongre üyeleri görüş birliğine varmışlardır.¹²

Bu sıralarda Prag'da Habsburg hanedanına karşı ortaya çıkan ayaklanmaların şiddetle bastırılması üzerine, başta Çekler ve Slovaklar olmak üzere Slav menşeli kavimler, siyasi haklarının Habsburglarca tanınmayacağını anladıklarından kendilerine yardım edebilecek tek güç olan Rusya'ya yüzlerini çevirmişlerdir.¹³ Böylece; yüzyılın ortalarına doğru Rusya, "Slav Birliği" fikrinin geleceği konusunda panslavistlerin zihninde çok daha özel bir yer işgal edecektir.

KIRIM SAVAŞI ÖNCESİNDE RUSYA VE PANSLAVİZM

Panslavizm politik bir malzeme olarak Rusya'nın gündemini Kırım Savaşı yıllarında işgal etmeye başlamasına rağmen, Rusya'nın yabancı devletlerin yönetimi altındaki Slav halklara yönelik politikası Çar I. Petro zamanına kadar inmektedir. Çar Petro, bir taraftan Rusya'nın batılılaşması yolunda büyük bir gayret sarf ederek modern Rusya'nın temellerini atarken, diğer taraftan Rusya'nın "açık ve sıcak denizlere inmesi"ni Rus dış politikasının temel amacı haline getirmiştir. Bu amaç, güney yolu üzerindeki İstanbul, Boğazlar ve Balkanları Rusya'nın nüfuz ve yayılma sahası olarak daha önemli hale getirdiğinden Petro, Osmanlı egemenliğindeki Ortodoks Rum ve Slav halklarla daha fazla ilgilenmiş ve Panortodoks bir politikayı hayata geçirmiştir. Çar Petro, bu politikasının açık bir göstergesi olan 1 Nisan 1702 tarihli bir mektubunda, İstanbul'daki elçisi Tolstoy'a Türkiye'nin politik,

⁸ Kohn, **Pan-Slavism.**, s.20-21.

⁹ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.246.

¹⁰ Schlözer, 1771 yılında yayınladığı *Allgencine Nordische Geschichte* (Genel Nordic Tarihi) ve 1802 tarihinde yayınladığı başka bir eserinde Slavları, hakkında çok az şey bilinen, Adriyatik'te Ragusa'dan kuzeye doğru Baltık denizine ve Arktik Denizi'ne, doğuda Japonya'ya komşu olan Kamchatka'ya kadar uzanan çok geniş bir sahaya yayılmış büyük, eski ve güçlü bir kavim olarak tanımlamıştır. Michael Boro PETROVICH, **The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870**, Columbia University Press, Second Printing, New York 1958, s.19-20.

¹¹ Kohn, **Pan-Slavism.**, s.21.

¹² A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.248-249.

¹³ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.249.

askeri, ticari, coğrafi, vb. durumlarını ele alan raporlar yazmasına işaret ederek Türkiye'deki Ortodoksların kültürel ve ekonomik durumları ile ilgili bilgi edinilmesini ve Kudüs üzerinde Ortodokslara imtiyazlar verilmesinin ortaya atılmasını istemiştir.¹⁴

Çar Petro'dan sonra Rusya'nın "*denizlere açılması*", dolayısıyla da Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi politikasının en gayretli takipçilerinden biri de II. Katarina'dır. Katarina, 1768 yılında Türkiye'ye karşı açtığı savaşla Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden koparmakla kalmamış, Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'na koydurduğu iki madde ile de resmen Ortodoksların koruyuculuğu iddiasında bulunmuştur.¹⁵ Böylece Rusya, amaçlarına ulaşmak yolunda Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme hakkını kendisinde görerek istediği anda harekete geçmek için meşru bir zemin yaratmış ve Osmanlı topraklarını istila etmek için önemli bir adım atmış oluyordu. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki politik baskısı ve hareket tarzı, II. Katarina'dan sonra da Rus devlet adamlarının temel dayanak noktası olmuştur. Bu ise Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Kırım Savaşı (1853-1856)'na kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı fiilen üç büyük savaşa (1787-1792, 1806-1812, 1828-1829) girmesine ve Napolyon'un Mısır'ı işgali (1798-1802), Sırp ve Yunan Ayaklanmaları (1804-1812/1821-1830), Mısır Sorunu (1831-1840) gibi büyük "Doğu" olaylarının seyrinde aktif bir rol oynamasına neden olmuştur.

19. Yüzyıl ortalarına doğru Türkiye üzerindeki Rus ihtiraslarının artması, bölgede büyük siyasi ve ekonomik çıkarları bulunan İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiştir. Bu iki devlet, 1841'deki Londra Konferansıyla, Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması (1833) ile elde ettiği boğazlar üzerindeki üstünlüğüne son verdikten sonra, Kırım Savaşı ile de Rus tehdidine kesin bir darbe indirmişlerdir. Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması (30 Mart 1856) ise Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü Avrupa devletlerinin güvencesi altına almıştır. Aynı zamanda Avrupa hukukundan yararlanması temin edilen Osmanlı Devleti, Avrupa camiasına kabul edilmiştir.¹⁶

Rusya'nın geleneksel yayılcı amaçlarına set çeken Kırım Savaşı, Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesi açısından önemli sonuçlar doğurmakla beraber, Rus kamuoyu ve Panslavist çevreler üzerine de büyük etki yapmıştır. Savaşın yarattığı hayal kırıklığı, II. Alexander idaresindeki Rusya'yı bir taraftan içine kapanarak geniş bir şekilde reform sürecine sokarken, diğer taraftan Rus toplumunda Avrupa düşmanlığını güçlendirmiştir. Ortaya çıkan yeni durum, başından beri Avrupa düşmanı olan Panslavistleri de harekete geçirmiştir. Panslavistler, gittikçe politik bir çizgiye kayan Panslavizm'i Rus toplumuna işlemeye koyulmuşlardır. Öte taraftan Paris Antlaşması'nın Rus çıkarlarına ağır bir darbe indirmesi ve gelişen Avrupa düşmanlığı, Rusya'da milliyetçi fikir cereyanlarına karşı resmi bir ilgiyi başlatmış, Panslavizm'i gündeme taşımıştır.¹⁷ Osmanlı tarihçisi Enver Ziya Karal, Rusya'nın Kırım Savaşı sonrası tavrını ve Panslavist hareketin Avrupa'da Rus çıkarları için ne ifade ettiğini şöyle izah etmiştir:¹⁸ "*Rusya, içeride ıslahat, güneyde ve doğuda fetihler yaparken, batıda da özellikle Osmanlı*

¹⁴ Süleyman KOCABAŞ, **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislatizm**, Vatan Yayınları:4, İstanbul 1986, s.52; B.H. SUMNER, **Peter the Great and the Ottoman Empire**, Oxford 1949, s.27-28.

¹⁵ Küçük Kaynarca Antlaşmasınının 7 ve 14. Maddeleri, Rusya'nın Ortodoksların-Hıristiyanların "himayesi" hakkını elde etme iddiasına dayanak oluşturmak için Rus delegelerin önceden düşünerek antlaşma metnine koydukları iki muğlak madde idi. 7. Maddeye göre "*Devlet-i Aliyye Hıristiyan dinini ve kilisesini kaviyyen (kuvvetli bir şekilde) siyanet (koruma)*" edecekti. 14. Maddeye göre ise "*Rus elçiliğine Galata'da umumi bir kilise yapma hakkı tanınacak ve Rus elçisine de bu kilisenin ve hizmetkârlarının yararına Babiali nezdinde isteklerde bulunmaya izin verilecekti.*" Akdes Nimet KURAT, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s.28-29. Yani Rusya, 14. Madde ile sadece, İstanbul'daki Rus elçiliğinde ve Galata'da Ortodokslar için bir kilise inşa etme hakkını elde etmiş ve elçileri ile buralarda görev yapanların yararına Babiali nezdinde isteklerde bulunma hakkını elde etmişti. 7. Madde ile de Osmanlı Devletini "*Hıristiyanları koruma*" taahhüdü altına soktuğundan, güya uluslar arası hukuka göre bir hak elde etmiş oluyordu. Görüldüğü gibi, her iki maddeden de "*Rusya, Hıristiyanları (Ortodoksları) himaye eder*" hükmünü çıkarmak mümkün değildir. Buna rağmen; 7 ve14. Maddeler, Rusya'nın, Türkiye'nin içişlerine müdahale etmesine neden olmuştur. Bu bakımda Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olup, Rusya'nın Osmanlı Devletini yıkmak yolunda en büyük başarılarından birini oluşturmuştur. Akdes Nimet KURAT, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 3. Baskı, Ankara 1993, s.291.

¹⁶ J.C.HUREWITZ, **Diplomacy in the Near East and Middle East, A Documentary Record: 1535-1914**, vol.I, New York, 1956, s.156

¹⁷ Süleyman KOCABAŞ, **Kuzeyden Gelen Tehdit-Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul 1989, s.278

¹⁸ Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi-Islahat Devri (1861-1876)**, c.VII, 4. Baskı, Ankara, 1988, s.55.

İmparatorluğu'na zarar veren Slavcılık 'Panslavizm' hareketini sistemleştirerek Doğu-Avrupa hakkındaki tarihi ihtiraslarını gerçekleştirmek için zemin hazırlamaya gayret etmiştir."

Bu arada Panslavizm'in Rusya'nın çıkarları doğrultusunda Rus kamuoyu ve resmi çevrelerde daha fazla ilgi uyandırmasına başka bir neden ise, Avrupa'da milliyetçilik cereyanının gelişmesiyle güç kazanan Pancermenizm ve Panitalyanizm idi. Nasıl ki, amacı Alman birliğini gerçekleştirmek olan Pancermenizm Alman emperyalizmine, keza İtalyan birliğini esas alan Panitalyanizm İtalyan emperyalizmine hizmet ediyorsa, Panslavizm de Rus milliyetçiliği ve emperyalizmine hizmet edebilecek bir hareket olarak görülmüştür. Başka bir deyişle Alman ve İtalyan birliğinin gerçekleşmesinde olduğu gibi, Rusya da Akdeniz'e inen coğrafyada geniş bir Slav İmparatorluğu kurabilirdi. Bu bakımdan, özellikle Panslavizm'in Pancermenizm'e paralel olarak geliştiği söylenebilir.

RUSYADA RESMİ OLMAYAN İLK PANSLAVİST ÖRGÜTLENME

19. yüzyıl ortalarına kadar romantik devrini yaşayan Panslavizm, Rus entelektüeli arasında daha çok Kırım Savaşı'yla birlikte yükselen bir değer haline gelerek politik bir nitelik kazanmıştır. Özellikle Rusya'da Slav halklara duyulan ilgi ve panslavist amaçlar daha ziyade Balkan Slavları etrafında şekillenmiştir. Buna temel neden ise Rusya'nın Kırım Savaşı'ndan sonra, her şeye rağmen Avrupa ile ilişkilerini devam ettirerek Avrupa devletler topluluğu içinde kalmak istemesiydi. Bu nedenle, Rus Panslavizm'inin Avusturya Slavlarına yöneltmesi mümkün değildi. Aynı zamanda Avrupa aydınları ve kamuoyunda Panslavizm'e karşı bir duyarlılık mevcut olup, olumsuz bir durumda ciddi bir tepkinin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Ancak Panslavizm'e karşı Türkiye'de "*uyanık bir tutum*"un bulunmaması, Türk topraklarını Panslavizm için daha cazip hale getirmekteydi. Bu nedenle Kırım Savaşı sonrasında Rus Panslavizmi'nin birinci hedefi Balkanlar, birinci kurbanı ise Rumeli Türklüğü olacaktır.¹⁹ Böylece; Panslavizm'in Rus entelektüeli ve devlet adamları arasında gittikçe önem kazanması, bu akımın Rus hükümeti tarafından benimsenmesine ve örgütsel bir hareket haline dönüşmesine yol açmıştır.

Rusya'da Panslavist örgütlenmenin ilki 1854 yılında, bir Bulgar ticaret kolonisi olan Odessa'da ortaya çıkmıştır. Resmi bir boyutu bulunmayan Odessa'daki örgütün temel amacı, o zamana kadar Rus toplumu tarafından çok iyi bilinmeyen Bulgarlara maddi ve manevi yardımda bulunmak ve Bulgar sorununu Rus toplumuna tanıtmaktı. Bu amaçla örgüt, adeta bir seferberlik ilan etmişti. Örgüt aracılığıyla, özellikle Bulgar kilise ve okullarına yüklü miktarda para toplanmış, Bulgarların Rusya'da eğitimi öncelikli bir konu olarak organize edilmiştir.²⁰ Bu yüzden Bulgaristan'daki Rus konsoloslarının da yardımıyla seçilen genç kız ve erkek Bulgar çocukları, Bulgaristan'da ilk ve orta düzeydeki okullarda öğretmen olarak hizmet vermek için eğitilmek üzere Rusya'ya gönderilmişlerdir. 1869'da Ruse'deki Fransız konsolosunun raporuna göre Bulgar öğretmenlerin beşte dördü Rusya'da eğitilmişti.²¹

¹⁹ Bilal N. ŞİMŞİR, **Rumeli'den Türk Göçleri**, c.II, Ankara 1989, s.XLV.

²⁰ Petrovich, **a.g.e.**, s.129-130.

²¹ Ömer TURAN, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Ankara 1998, s.42. Rusya'da eğitim gören Bulgarlardan en tanınanı Odessa Richelieu Lyceé mezunu olan Neide Gerov (1823-1900)'dur. Filibe'nin Avratalan köyünde doğmuş olan Gerov, aşırı bir panslavist ve Rus yanlısı biri olarak bilinir. Odessa'da okulunu bitirdikten sonra doğmuş olduğu köyde bir süre öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenliği sırasında panslavist faaliyetler içinde olduğu anlaşılınca Osmanlı yönetimince görevden alınan Gerov'un Kırım Savaşı yıllarında da Rusya adına casusluk yaptığı bilinmektedir. Kırım savaşı sırasında Rusya'ya kaçan ve Rus vatandaşlığına geçen Gerov'un en önemli başarısı, 1857-1876 yılları arasında Filibe'de kesintisiz olarak Rus konsolosluğunda görev yapmasıdır. Gerov çalıştığı bu uzun yıllar boyunca bölgede Panslavist düşünceleriyle Türklere karşı Bulgarlar arasında kin ve nefret tohumlarını ekmiş ve bölgeyi Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaya hazır hale getirmiştir. Nitekim Gerov'un 1876 Bulgaristan Ayaklanmasının hazırlayıcısı ve organizatörü olduğu Türk ve yabancı kaynaklarca belirtilmektedir. Şimşir, **a.g.e.**, s.XCII; Turan, **a.g.e.**, s.47. **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876**, Part1, Series B, vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt,

Odessa'dakine benzer bir örgüt de 1856 yılında Petersburg'da kurulmuştur. Petersburg'un ileri gelen bayanlarından Prenses T.V. Vasil'chikova, Kontes N.D. Protasova ve Kontes Autonina Bludova tarafından kurulan örgütün amacı, Balkan Ortodoks kilise ve okullarına ihtiyaç duyulan araç-gereçleri ve kitapları göndermektir. Nitekim bu amaca uygun olarak Edirne, İstanbul, Prizren, Saraybosna ve Dağlık Athos'daki din ileri gelenlerine ve Dalmaçya, Hersek ve diğer Ortodoks manastırlarına yüklü para gönderilmiştir.²²

PANSLAVİZM'İN RUSYA'DA ÖRGÜTSEL VE İDEOLOJİK GELİŞİMİNDE MOSKOVA SLAV YARDIM KOMİTESİ (MOSCOW SLAVIC BENEVOLENT COMMITTEE)'NİN YERİ

Rusya'da örgütsel anlamda daha etkin ve güçlü bir Panslavist hareket, 1858 yılında Moskova'da Moscow Slavic Benevolent Committee (Moskova Slav Yardım Komitesi)'nin kurulması ile kendini göstermiştir. Başkanlığını Rus Eğitim Bakanlığı'nda kıdemli vekil olan Bakhmetev'in yürüttüğü komitenin kurucu üyeleri arasında Uvarov, Samarin, Katkov, Koşev, Buslaev, Bodyanski, Khomiakov, Constantine ve Ivan Aksakov'lar, Soloviev, Maviakov, Rochinski ve Pogodin gibi bilinen isimler bulunmaktaydı.²³ Komite'nin amacı, Rusya dışındaki Slavlara, özellikle de Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Slavlara yardım etmektir. Bakhmetev'in imzasıyla, 31 kurucu üyenin izin isteği nedeniyle Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov'a gönderilen dilekçede komitenin amaçları üç ana noktada belirtilmiştir.²⁴

- 1- Güney Slavlarının kilise, okul ve diğer ulusal kurumlarını geliştirmek için para toplamak,
- 2- Slav kilise ve okullarına kitap ve malzeme göndermek ve Ortodoks kilise ve okullara gerekli olan her şeyi temin etmek,
- 3- Moskova'ya eğitim için gelen Slavlara yardım etmek.

Aynı zamanda; kurucu üyeler, hem Rusya'daki hem de Rusya dışındaki Slavlara bağış toplamak ve taşımak izni isteyerek, Rus Dışişleri Bakanlığı'nın ve Posta İdaresi'nin bu konuda yabancı kişi ve kurumlarla ilişki kurulmasında kolaylık sağlanmasını talep etmişlerdir.²⁵

Komite başından itibaren aktif bir şekilde çalışmaya başlamış ve Panslav amaçlar için farklı kesimlerle işbirliği yapmıştır. Özellikle Bulgarlar üzerinde yoğunlaşan komite, kilise ile yakın ilişki kurmuştur. Bunun sonucunda hem Moskova'daki, hem de Moskova dışındaki kilise ileri gelenleri harekete etkin bir şekilde destek vermişlerdir.²⁶ Aynı zamanda, komitenin "Slav kardeşler"e hizmet işinin propagandasını yapmak amacıyla çeşitli yayınlar yaptığı bilinmektedir.²⁷

Kurucu üyelerden bir kısmı komitenin yapısı ve etkinliği açısından önemli bir yere sahipti. Bunlardan komitenin aktif bir organizatörü olan Rochinski, Kırım Savaşı sırasında Tuna seferine katılmış; daha sonra Varna'da Rus konsolosu olmuştu.²⁸ Bu yüzden; Rochinski, Balkan Slavları konusunda şahsi ve resmi bir bağlantıya sahipti.

Üyelerden en çok dikkati çekenlerden biri de tarihçi ve gazeteci olan M.P. Pogodin idi. Pogodin, Rusya'da Panslavizm'in siyasal bir nitelik kazanmasında ve Rus devlet adamları ve toplumunca benimsenmesinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Pogodin, 1830'lardan itibaren Rusya'nın liderliği altında kurulacak ve Yunanistan, Macaristan ve Tuna Prenslüklerini içine alacak büyük bir

Ed. David Gillard, 1984, s.197; Ali Fuat TÜRKGELEDİ, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, c.II, 2. Baskı, Ankara 1987, s.9; Mahmud Celaledin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, Haz.İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, 81 vd.

²² Petrovich, **a.g.e.**, s.131.

²³ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.236.

²⁴ Petrovich, **a.g.e.**, s.132.

²⁵ Petrovich, **a.g.e.**, s.132.

²⁶ B.H. SUMNER, **Russia and the Balkans 1870-1880**, Hamden, London 1962, s.61. Komiteye en çok destek verenlerin başında Rus Ortodoks kilisesi gelmekteydi. Kilisenin, komiteye bağış toplaması ve Balkanlardaki Ortodoks dini örgütlere yardım yapması konusunda bir aracı olarak çalıştığı anlaşılmaktadır. Zaten komite üyeleri arasında fiilen aracı durumunda olan kilise mensupları bulunmakta idi. Ayrıca bazı kilise mensupları, komitenin oldukça gayretli destekçisi ve koruyucusu konumunda idiler. Bunların içinden Moskova Başpiskoposu Philaret önde gelenlerden biri idi. Petrovich, **a.g.e.**, s.139-41.

²⁷ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.236.

²⁸ Petrovich, **a.g.e.**, s.133.

Slav federasyonu fikrini işlemiştir.²⁹ Bu yöndeki düşüncelerini 1838'de Rusya'nın tarihi üzerine yazdığı bir mektupta şöyle ifade etmiştir:³⁰ “Rusya...dünya sahnesindeki olağanüstü bir hadise...hangi ülke Rusya'nın bu büyüklüğü ile mukayese edilmek iddiasında bulunabilir? 60 milyonluk halk...sayıma girmemiş olanlardan bahsetmeksizin...Bu halkın nüfusu senede bir milyon artıyor ve yakında 100 milyona ulaşacak. Şunu ilave edelim ki, bizim kardeşimiz olan 30 milyon Slav da bütün Avrupa'ya dağılmış bir biçimde yaşıyor. İstanbul'dan Venedik'e, Mora'dan Baltık'a ve Karadeniz'e kadar bizimle aynı kanı taşıyan, bizim dilimizi konuşan ve neticede tabiatın bir kanunu olarak bizimle aynı duyguları paylaşan Slavlar, coğrafi ve siyasi engellere rağmen, bizimle manevi bir bütünlük oluşturuyorlar. Demek ki Avusturya, Türkiye ve Avrupa'nın geri kalan bölümlerindeki halkı yeniden bölmek gerekiyor ve oralandaki Slavların sayısını bizimkine ilave etmek gerekiyor. O zaman onlara ne kalacak? Ve bizim gücümüz nereye ulaşacak? Bu göz kamaştırıcı gelecek gözden uzak tutulmamalıdır...” Görüldüğü gibi Pogodin Rusya'ya Panslavist hedefler için tarihi bir rol biçmiştir. Aynı zamanda O, Rusya'nın kendi kendine yeten bir ülke olarak uluslar arası rekabette önlenemez bir potansiyele sahip olduğuna inanmıştır: “...Rusya tek başına kendi kendine yeten bir dünyadır. Bizim kendi ülkemizde temin edemediğimiz, başkalarından sağlamak durumunda kaldığımız her hangi bir şey var mı? Bizden daha iyi bir ülke mevcut mu? Bize sanayi konusunda öncülük edecek bir ülke var mı? Niçin Rusya, İngiltere'nin rekabetinden korkmak lüzumunu duyacaktır? İsteddiği kadar İngiltere'nin gemileri Fırat ve Nil'in sularında kibirlensin. Süveyş ve Panama yollarında büyüklensin! Şu gerçek ki, benim söylediklerim henüz proje halindedir; fakat, gerçekleşmek üzere...Çar, Napolyon ve Charles Quint'in hayal ettikleri cihanşümul dünyayı kaplayan monarşiye yakındır.”

Diğer üyelerden F. Samarin bir devlet adamı ve yazar, Avusturya topraklarına yaptığı ziyaretlerle bilinen Alexander I. Koshelev, Russkaia Besiaeda'nın 1856'dan beri yazarı, Alexis S. Khomiakov filozof ve ilahiyatçı, Ivan Aksakov yazar, S. Uvarov arkeolog, Sergiei M. Soliev tarihçi, Osip Bodianski Slav dilleri üzerine çalışan dil bilimci, Apollon A.Maikov, Slav dili tarihi konusunda monografi yazarı, Michael N. Katkov 1851 yılından beri Moskovskii Viedomosti (Moscow News)'in, 1856'dan itibaren Russkii Viestnik (Russian Herald)'in editörü, Peter I. Bartenev Russkii Arkhiv (Russian Archive)'in editörü ve Constantine S. Aksakov bir teorisyen olarak ün kazanmışlardı.³¹

Görüldüğü gibi, daha ziyade akademisyenler, kamu görevlileri, yazar ve editörlerden oluşan komite üyeleri, Rusya'da Panslavist fikirlerin işlenmesi ve Panslavist amaçlara ulaşılması açısından, gerek devlet düzeyinde, gerekse toplumla irtibat konusunda kilit noktalarda bulunmaktaydılar. Nitekim; komite, üye sayısını bir yıl içinde 326'ya çıkarırken üst düzey devlet kademelerinden de yardım almıştır.³² Komiteye para yardımı yapanlar içinde imparatoriçe ve veliaht Alexander (daha sonra tahta çıkan III. Alexander) da bulunmaktaydı.³³ Aynı zamanda komite, belki de en fazla Rus Eğitim Bakanlığı'nın desteğini almış ve onunla irtibat kurmuştu. Komitenin mali kayıtları, komitenin Bulgar ve Sırp öğrencilerini desteklemek amacıyla Eğitim bakanlığından düzenli olarak yüklü para aldığını göstermektedir.³⁴ Aslında bu mali destek genel olarak, komitenin geniş bir yelpazede Rus resmi yetkililerince desteklenmesinin ve himaye edilmesinin bir ifadesi idi.

Bu mali destek ve resmi himaye Moskova Slav Yardım Komitesi'nin etkinliğini artırmış ve komiteyi başka Rus şehirlerinde örgütlenme sürecine sokmuştur. Nitekim; Komite 1867'de Petersburg, 1869'da Kiev ve 1870'de Odessa'da şubelerini açmış,³⁵ geniş ve elit bir sınıf, söz konusu Panslavist örgütlenmeye ön ayak olmuştur. Üyelerin çoğunluğu kamu görevlileri, bilim adamları, Ortodoks dini çevreler, profesyonel askeri sınıf, gazete yazarları ve editörlerden oluşmaktaydı.³⁶ Diğer taraftan komitenin üye sayısında da ciddi bir artışın olduğu belirtilmelidir. Örneğin Petersburg Slav

²⁹ Matthew Simith ANDERSON, **Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslar Aarası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Çev. İdil Eser, İstanbul 2001, s.185.

³⁰ Kohn, **Pan-Slavism**, s.114-118;

³¹ Petrovich, **a.g.e.**, s.133.

³² Anderson, **a.g.e.**, s.185.

³³ Anderson, **a.g.e.**, s.185.

³⁴ Petrovich, **a.g.e.**, s.139.

³⁵ Odessa Slav Yardım Komitesi (Odessa Slavic Benevolent Society), Bulgar Ortodoks kilisesinin 1000. yıldönümü olan 11 Mayıs'ta kurulmuştur.

³⁶ Geniş bilgi için bakınız: Petrovich, **a.g.e.**, s.140-145.

Yardım Komitesi'nin üye sayısı 1 Ocak 1872'de 233 iken, bu yıl içinde üye sayısı hemen hemen 700'e çıkmıştır.³⁷

Slav Yardım Komitelerinin yürüttükleri program ise, Moskova Slav Yardım Komitesi'nin ortaya koyduğu esaslara dayanmakta idi. Bu konuda Petersburg komitesi başkanı Hilferding'in 11 Mayıs 1869'daki açılış töreninde yaptığı bir konuşma dikkat çekicidir:³⁸ *"Bizim amacımız imkanlarımız elverdiği kadarıyla, sınır boyunca Slav insanların manevi ihtiyaçlarına, kiliselerine, okullarına ve onların bize eğitim için gönderdikleri genç insanların (Slavların) eğitimi kadar, edebi gelişimine destek vermek oldu ve İnaniyorum ki öncelikle, sürekli olarak destek vermek olacaktır. İkinci olarak müşterek bir uzlaşma meydana getirmek ve Slavları Rus toplumuna tanıtmak...Dışarıdaki Slavlara gelince, Bizim saf bir şekilde manevi sosyal programımızdan başka vaki olan her şey bize yabancıdır. Bu yüzden biz daima politikaların başladığı yerde durmalıyız ve bundan sakınmalıyız... bir yardım örgütü olan komitemizin..."*

Hilferding'in konuşmasında, komitenin amaçları açısından her ne kadar kültürel bir çerçeve çizilmişse de, dikkat çektiği esasların siyasal hedefleri beslediği gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim ileri gelen bazı komite üyeleri siyasal Panslavizm'i işlemekte, komiteyi faaliyetleri açısından bu yöne sevk etmekteydiler. Örneğin bunlardan Nicholas İakovlevich Danilevsky ve Rostislav Fadiev, Petersburg Slav Yardım Komitesi'nin üyeleri olup, siyasal Panslavizm'in teorisyenlerindendir.

SIYASAL PANSLAVİZMİN GELİŞİMİNDE NICHOLAS İAKOVLEVICH DANILEVSKY VE ROSTISLAV FADIEEV'İN YERİ

Danilevsky, Panslavizm'e ilişkin düşüncelerini ilk olarak 1869 yılında Zaria (Şafak) adında bir dergide yayınlamıştır. Rusya'nın Panslavizm ve Avrupa karşısındaki görevlerini bir sistem haline koyan yazıları, 1871'de Stachov adında biri tarafından kitap haline getirilmiş ve "Rossia i Europe (Rusya ve Avrupa)" adıyla yayımlanmıştır. Rus kamuoyu üzerinde derin bir etki yapan ve heyecan uyandıran bu kitap, Panslavizm'in ve Rus milliyetçiliğinin "incil"i olarak kabul edilmektedir.³⁹ Danilevsky adı geçen eserinde, Slav kavimlerinin bağımsızlığı ve büyük bir Slav ittifakının kurulması gerektiğine inanmakta ve Rusya'ya tarihi bir rol vermekteydi. Ona göre, Rusya "*Ortodoksların ve Slavların doğal koruyucusu ve batı ile boy ölçüşebilir*" büyük bir devlettir.⁴⁰ Bu nedenle Danilevsky, tasarısında Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları yıkıldıktan sonra Rusya'nın himayesinde başkenti İstanbul olan⁴¹ bir Rus-Slav İmparatorluğu öngörmekteydi. Söz konusu Rus-Slav İmparatorluğu federatif mahiyette olup, şu devletlerden oluşmalıydı:⁴²

- 1- Slav birliğinin başında bulunacak olan Rus Çarlığı'na Galiçya, Bukovina'nin ve Macaristanın Rutenlerle meskun kısmı dahil olacak,
- 2- Çek, Moravya, Slovak Krallığı,
- 3- Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı (Sırbistan, Karadağ, Bosna, Hersek, Eski Sırbistan, Kuzey Arnavutluk, Voyvadina, Banat, Slovenya, Dalmaçya, Carniola, Gorizia, Istria, Carinthia'nın büyük bir kısmı, Drava Nehri boyunca uzanan Styria'nın beşte biri),
- 4- Bulgar Krallığı (Rumeli'nin büyük bir kısmı ve Makedonya dahil),
- 5- Romanya Krallığı (Eflak, Moldavya Bukovina, takriben Maros Nehri'ne kadar Transilvanya'nın yarısı, Baserabya'nın batı kısmı),

³⁷ Petrovich, **a.g.e.**, s.143.

³⁸ Petrovich, **a.g.e.**, s.140-141.

³⁹ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s. 263. Danilevsky'nin Zaria dergisinde çıkan yazıları önemli ölçüde Rus kamuoyunun ilgisini çekmiş; hatta 1869'da yayınlanan "Avrupa ve Slav German-Latin Dünyası ile Siyasal ve Kültürel ve Kültürel Münasebetleri Üzerine Araştırma" adlı yazısı, Rusların günlük hayatında okuma parçası haline gelmiştir. Danilevsky'nin bu ilk yazıları, ünlü Rus yazar Dostoevsky'nin de dikkatini çekmiştir. Dostoevsky, "*çok önemli*" gördüğü Danilevsky'yi "*gerçek bir milliyetçi ve gerçek bir Rus*" olarak ifade etmiştir. Kohn, **Pan-Slavism.**, s.152..

⁴⁰ Kohn, **Pan-Slavism.**, s.157.

⁴¹ İstanbul Panslavistlerce "*mukaddes şehir*" olarak, ele geçirilmesi elzem görülmüştür. 1870'lere gelindiğinde "*İstanbul bizim olacaktır*" ifadesi Panslavistlerin sloganı haline gelecektir. Dostoevsky bile bu yönde İstanbul üzerine yazılar yazmakta, "*Constantiniapol (İstanbul) er veya geç bizim olacaktır*" demekteydi Süleyman Kocabaş, **Kuzeyden Gelen Tehdit-Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, s.281.

⁴² Petrovich, **a.g.e.**, s.270; Kohn, **Pan-Slavism.**, s.159-160; A.N. Kurat, **a.g.e.**, s.265

- 6- Yunanistan Krallığı (Teselya, Epir, Güney Makedonya, Ege adalarının tamamı, Rodos, Girit, Kıbrıs, Anadolu kıyılarınca uzanan bütün adalar),
- 7- Macaristan Krallığı (Ruslara ve Çeklere verilmeyen kısmı),
- 8- İstanbul Bölgesi (Rumeli, İstanbul Boğazını çevreleyen Anadolu toprakları, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Gelibolu Yarımadası Bozca Ada).

Böylece Danilevsky, Adriyatik denizinden Büyük Okyanusa, Kuzey Buz Denizi'nden Adalar Denizi'ne kadar uzanan Rus-Slav birliğinin sınırlarını çizmiş ve tasarı Panslavizm'in "siyasi şiarı" ve anayasası mahiyetini almıştır.⁴³

Petersburg Slav Komitesi'nin diğer üyesi olan General Rostislav Fadiev ise, Danilevsky gibi siyasal Panslavizmin önde gelen sözcülerinden biri idi. Fadiev, görüşleriyle sadece Rus toplumunda değil, aynı zamanda Avrupa kamuoyunda büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu konuda 1870 yılında yayınladığı "Şark Meselesi Hakkında Düşünceler" adlı eserinin Avrupa ve Slav dillerine çevrilmesi en büyük etken olmuştur.⁴⁴

Fadiev'e göre "Doğu Sorunu" Rusya için çözülmesi gereken en önemli sorundu. Sorunun çözümü için Rusya'nın tarihi bir sorumluluk alması gerektiğine inanmakta ve büyük bir savaşın kaçınılmaz olduğunu görmekte idi. Balkan tarihçilerinden Sumner, onu görüşleri itibarıyla, o zamana kadar yaşayan Panslavistlerin en kışkırtıcısı olarak değerlendirmiştir.⁴⁵ General Paskevich'in 1848'de ifade ettiği "Viyana üzerinden İstanbul'a ulaşmak" hedefi, Fadiev için slogan bir söylem olmuştur. Ona göre, "Doğu Sorunu"nun çözümü, sadece Türkiye'yi dize getirmekle değil, aynı zamanda Avusturya'yı bozguna uğratarak mümkün olabilirdi. Keza; 1870 olayları Fadiev'in dış politikaya bakışı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde Alman siyasi birliğinin kurulması ile Avrupa'da Almanya'nın siyasi bir güç merkezi olarak ortaya çıkması, diğer panslavistler gibi Fadiev'i de korkutmuştur. Fadiev, başta Çekler olmak üzere doğuda ve güneyde Slavları tehdit edebilecek olan Almanya'ya karşı Rusya'nın Slavlara destek vermesini istemiştir. Böyle olursa Avusturya ve Türkiye'deki Slavlar, Rus orduları ile birleşerek Viyana üzerinden İstanbul yolunu açmış olacaktı. Bu plan, başlangıçta Avusturya Galiçyası'nın ve Baserabya'nın Rus İmparatorluğuna bağlanmasını, daha sonra da Rusya'nın öncülüğünde bir Slav federasyonunu öngörmekteydi.⁴⁶

Danilevsky ve Fadiev gibi panslavistlerin görüşleri, 1870'lerin başlarında her ne kadar Rusya tarafından resmi bir politika haline dönüştürülemedi ise de, bir çok Rus devlet adamı, askeri ve aydını tarafından benimsenmiştir.⁴⁷

SONUÇ

Kırım Savaşı'yla beraber Rusya'da gelişmeye başlayan ve gittikçe siyasi bir çizgiye kayan Panslavizm, Rus toplumunu ve devlet adamlarını iyiden iyiye etkilemeye başlayan önemli bir hareket haline gelmiştir. 1856 yılında Moscow Slavic Benevolent Committee'in kurulmasıyla da Panslavizm örgütsel bir harekete dönüşmüştür. Böylece panslavistler, Rusya dışındaki Slavların sorunlarını Rus kamuoyunun gündemine taşımış ve Slav davasını Rusya'da adete milli bir dava haline getirerek farklı platformlarda işlemişlerdir. Nitekim 1867'de Moskova'daki Slavonic Ethnographic Exhibition (Slav Etnografik Sergisi), Slav dünyasının her bölümünden gelen Panslavistleri bir araya getirmiş; bu ise Rusya'da siyasal alanda Slav birliği fikrini ateşlemiştir. Ancak Slav birliği düşüncesinin, Rusya devletinin resmi politikasını ciddi bir şekilde etkilediği söylenemez. Buna rağmen 1870'li yılların başından itibaren – özellikle de 1875-1878 Balkan krizi sırasında – Yakındoğu'da "yeni ve önemli bir unsur" olarak ortaya çıkan Panslavizm, kısa süreli de olsa Rusya'da halkın duygularını harekete

⁴³ A.N. Kurat, **a.g.m.**, s.265-266.

⁴⁴ Sumner, **Russia and the Balkans**, s.71. Fadiev'in "Şark Meselesi Hakkında Düşünceler"i 1876'da Balkan krizinin doruğa çıktığı sırada İngilizce ikinci baskısını yapmıştır. Ayrıca, eserin Rusya'da basılmasına izin verilmesi, onun nasıl önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Petrovich, **a.g.e.**, s.265-266.

⁴⁵ Sumner, **Russia and the Balkans**, s.71.

⁴⁶ Kohn, **Pan-Slavism.**, s.148. Fadiev, Ocak 1875'te Mısır hidivinin daveti üzerine Mısır ordusunu yeniden yapılandırmak için Mısır'a gitmişti. Bu davet Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir işbirliği yapmak amacıyla ünlü panslavist Ignatiew tarafından düzenlenmişti. Şöyle ki, Fadiev, Balkan Slavlarının ayaklanmasıyla birlikte hidivin ordusunu kullanarak, Osmanlı Devleti'ni parçalamanın pratik araçlarını elde etmiş olacaktı. Sumner, **Russia and the Balkans**, s.70.

⁴⁷ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.92.

geçirebilmiş⁴⁸ ve Rus dış politikasını etkileyebilmede önemli bir güce ulaşmıştır. Panslavizm'in ulaştığı bu güç, Osmanlı Balkanlarının elden çıkışını hazırlayan ve uluslar arası ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan bir unsur haline gelmiştir. Keza, daha yüzyılın ortalarında Avrupa'da Panslavizm'in Avrupa (çıkarları) için büyük bir tehdit olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Karl Marks'ın 1855'lerde yazdığı makalelerde "*Panslavizm'in Avrupa'da bin yılda elde edilen uygarlığı yıkmaya çalışan bir hareket olarak emellerine Macaristan, Türkiye ve Almanya'nın bir kısmını haritadan silerek erişmeyi hedeflediği; başlangıçta bir sembol, bir inanç iken bugün siyasi bir program, daha doğrusu 800 bin süngülü muazzam bir tehlike haline geldiği*" şeklindeki düşüncesi,⁴⁹ Panslavist hareketin Avrupa'nın geleceği açısından ulaştığı gücü ve bunun Avrupalının zihninde yarattığı endişeyi yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Çeviren: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876**, Part1, Series B, vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Ed. David Gillard, 1984.
- HUREWITZ, J.C. **Diplomacy in the Near East and Middle East, A Documentary Record: 1535-1914**, vol.I, D. Van Nostrand Co.Inc., New York 1956.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi-Islahat Devri (1861-1876)**, c.VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1988.
- KOCABAŞ, Süleyman, **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yayınları:4, İstanbul 1986.
- _____, **Kuzeyden Gelen Tehdit-Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan yayınları:7, İstanbul 1989.
- KOHN, Hans, **Pan-Slavism-Its History and Ideology**, University of Notre Dame Press, Indiana 1953.
- _____, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çeviren:Agâh Oktay Güner, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1983.
- KURAT, Akdes Nimet, "*Panslavizm*", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c.XI, sa.2,3,4, Haziran-Eylül-Aralık 1953, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 195 , s.241-278.
- _____, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1993.
- _____, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1194, Ankara 1990.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "*XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlardaki Pan-Slavizm ve Pan-Ortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi*", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, 15-17 Ekim 1997, Ankara 1999, s.173-177.
- Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, İstanbul 1983.
- PETROVICH, Michael Boro, **The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870**, Columbia University Press, Second Printing, New York 1958.
- SUMNER, B.H., **Peter the Great and the Ottoman Empire**, Basil Blackwell, Oxford 1949.
- _____, **Russia and the Balkans 1870-1880**, Archon Books, Hamden, London 1962.
- ŞİMŞİR, Bilal N., **Rumeli'den Türk Göçleri**, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- TURAN, Ömer, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.

⁴⁸ Anderson, **a.g.e.**, s.187.

⁴⁹ Karl Marks'ın Panslavizm konusundaki görüşleri konusunda geniş bilgi için bakınız: Kohn, **Pan-Slavism.**, s.87-89.